Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi ve Finansal Kriz

> Dr. **Serkan TERZİ /** SMMM

> Dr. **İlker KIYMETLİ ŞEN /** SMMM

ÖZET

Uluslararası finansal piyasalarda, özellikle türev ürünlerdeki gelişim nedeniyle finansal araçların muhasebeleştirilmesi ve sunumu ile ilgili çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Finansal araçların raporlanmasında Uluslararası Muhasebe Standartlar Kurulu (IASB) ve Finansal Muhasebe Standartlar Kurulu (FASB) tarafından çeşitli standartlar yayımlanmış ve gerçeğe uygun değer esas alınmıştır.

Yaşanan son finansal kriz, gerçeğe uygun değer muhasebesinin avantaj ve dezavantajları ile ilgili önemli tartışmalara neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı ise son yıllarda yaşanan finansal kriz ışığında gerçeğe uygun değer muhasebesine yönelik eleştirileri ve IASB ile FASB tarafından yapılan revizyonları açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler:

ABSTRACT

Various approaches of accounting and presentation of the financial instruments in international financial markets have emerged since the development of derivative financial instruments. International Accounting Standards Board (IASB) and Financial Accounting Standards Board (FASB) have published various standards to make reporting of financial instruments based on fair value. Advantages and disadvantages of fair value accounting have led to considerable discussion during recent financial crisis.

The purpose of this study is to explain about criticism of fair value accounting and revisions that have been made by the IASB and FASB in light of financial crises in recent years.

Keywords: *Fair Value, Financial Crisis, Financial Instruments*

1. GİRİŞ

Son birkaç yılda etkisini artıran ekonomik kriz, finansal kuruluşlara (bankalar, yatırım kurumları ve diğer finansal kurumlar) önemli hasarlar vermiştir. İki yatırım bankası - Bear Stearns ve Lehman Brothers - iş dünyasından çıkmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde büyük ticari bankalar - Wachovia, Washinton Mutual ve Countrywide dahil - diğer finansal kurumlar tarafından iktisap edilmiştir. (Du, Lin ve McEnroe, 2010, s.6) Çok sayıda ülkede hükümetler, ekonomik krizin etkisini azaltmak ve özellikle bankaların ayakta kalmasını sağlamak amacıyla çeşitli ekonomik paketler yayınlamış ve nakdi yardımlarda bulunmuştur.

Finansal krizin bir nedeni olarak gösterilen "market to market" biçiminde de bilinen gerçeğe uygun değer muhasebesi

haline gelmiştir. Bu tartışmaların nedeni günümüzdeki global ekonomik kriz olup odak noktası ise aktif piyasası olmayan varlıklarla ilgili değer düşüklük değerleridir. Bu kural yüzünden şirketler, global ekonomik krizin ortasında hisse senetlerinin değerlerinde ciddi düşüşe maruz kalmamak için sermaye artırımına gitmek zorunda kalmıştır. (Regassa ve Wink, 2010, s.9)

Küresel ekonomik durum, şirketlerin sermaye yapılarının yanında muhasebe mesleği açısından da bir endişe ortaya çıkarmıştır. Mevcut standartların değerlendirilmesine yönelik hedefin geliştirilmesi amacıyla global muhasebe standartları ile uyumlu düzenlemelere dönük eğilim başlamıştır. Bu ikilemler karşısında FASB, "market to market" kuralını değiştirmek veya geçici olarak askıya almakla karşı karşıya gelmiştir. FASB, bankalar ve güçlü lobiler karşısında boyun eğerek (Regassa ve Wink, 2010, s.9) bazı revizyonlara yönelmiştir.

Günümüzdeki finansal krizde yeni muhasebe standartlarının rolü, finans uzmanları, haber medyası, politikacılar, bankalar ve diğer ilgililer tarafından tartışılmaktadır. (Trussel ve Rose, 2009, s.28) Bu çalışmada gerçeğe uygun değer muhasebesi ve gerçeğe uygun değer ölçümü incelenerek, gerçeğe uygun değerle ilgili tartışmalar açıklanmaktadır.

2. GERÇEĞE UYGUN DEĞER MUHASEBESİ

Tam rekabet koşullarının bulunduğu piyasalarda gerçeğe uygun değer mutlak bir şekilde piyasa değerine eşit olmaktadır. Ancak tam rekabet koşulları bulunmayan veya eksik olan piyasalarda gerçeğe uygun değerin, sınırlı bir tanımı olmamakta ve tek bir değerle ifade edilememektedir. Bu nedenle gerçeğe uygun değerin en iyi kanıtı olarak, aktif bir piyasada oluşan kayıtlı fiyatlar gösterilmektedir. (Sayar, 2006, s.2)

Gerçeğe uygun değer muhasebesi kapsamında finansal varlık ve yükümlülüklerin muhasebeleştirilmesi karmaşık bir işlem olup FASB ve IASB tarafından finansal varlık ve yükümlülükler ile diğer belirli kalemlerin gerçeğe uygun değerleri üzerinden raporlanmasına dönük bazı çalışmalar yapılmıştır. (Trussel ve Rose, 2009, s.26) Konunun bütünlüğü açısından bu bölümde gerçeğe uygun değer muhasebesi ile tarihi maliyet muhasebesi karşılaştırmalı olarak açıklanmaktadır.

2.1. Tanım ve Özellikler

-

hasebe literatüründe yeni bir kavram değildir. Gerçeğe uygun değer yaklaşımının muhasebe standartlarında yer alması, 1980'li yıllarda ABD'de yaşanan Saving-Loans Krizi ile ortaya çıkmıştır. Bu tarihte bankalar için muhasebede varlıkların piyasa fiyatı ile değerleme kuralının söz konusu olmaması nedeniyle, bankalar güçlü finansal yapıya sahip olduklarını göstermek için tarihi maliyetle kaydedilmiş finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile satıp öz kaynaklarını artırarak raporlamak sureti ile bilançolarını manipüle edebilmekteydi. Bu uygulamaların banka bilançolarının kalitesini bozması, standart hazırlayıcılarını arayışlara sevk etmiş olup bu doğrultuda FASB, finansal varlık ve yükümlülükler ile ilgili olarak gerçeğe uygun değer kavramını geliştirmiştir. FASB piyasa fiyatını esas alarak hazırlanacak bilançoların, bankaların finansal yetersizliklerini ortaya koyabileceğini belirleyerek tüm bankaların finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile değerleyip raporlamasını önermiştir. Bununla ilgili olarak da ticari portföyde yer alan ve elde tutulan varlıklar için -
mıştır. Bu karar, finansal varlık ve yükümlülükler için gerçeğe uygun değer muhasebesi tartışmalarına yol açan ilk uygulama olarak kabul edilmektedir. Finansal krizler ve finansal tabloların manipüle edilmesi yanında, finansal tablo kullanıcılarının sayısının ve niteliklerinin artış göstermesi de bu ihtiyacın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. (Tokay, Deran ve Aktaş, 2005,s.12-13) Bu ihtiyaçlar doğrultusunda FASB tarafından 2006 yılında "SFAS 157 – Gerçeğe Uygun Değer Ölçümleri" standardı yayınlanmıştır.

Gerçeğe uygun değer yaklaşımının, Uluslararası Muhasebe Standartlarına 1982 yılında çıkarılan "IAS 20 - Devlet Teşvik ve Yardımları" standardı ile girdiği bilinmektedir. Bundan sonra çıkarılan birçok standartta gerçeğe uygun değer yaklaşımı ile ilgili açıklamalara yer verilse de, son çıkartılan standartlarda (IAS 39, 40, 41; IFRS 2, 3, 5, 6, 7) gerçeğe uygun değer yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. IASB'nin yayımladığı son standartlar ve yaptığı çalışmalar incelendiğinde, çoğunda varlık ve yükümlülükler ile ilgili olarak gelecekteki ekonomik fayda ve beklenen nakit çıkışı ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Aslında gelecekteki işlemler, kayıt ve değerlemenin özünü oluşturmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda, muhasebenin bugün için geldiği noktada, tarihi maliyet ve geçmiş olaylar yerine, gelecekteki olaylar ve piyasa fiyatı (gerçeğe uygun değer) üzerinde bir odaklanma gözlenmektedir. Halen yürürlükte olan uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının büyük bölümünde varlık veya yükümlülüklerin değerlemesinde kısmen veya tamamen gerçeğe uygun değer kullanılmaktadır. (Tokay, Deran ve Aktaş, 2005, s.13)

Tüm bu düzenlemeler ile birlikte gerçeğe uygun değer muhasebesi finansal kuruluşlar için 1990'lı yıllardan itibaren finansal raporlamanın bir parçası olarak kullanılmaktadır. Gerçeğe uygun değer muhasebesi, bu tarihten sonra ilgililik (relevance) ve güvenilirlik kavramları açısından irdelenmiştir. (Du, Lin ve McEnroe, 2010, s.6) Gerçeğe uygun değer ölçümü, finansal raporlama için ilgililik, zamanlılık, tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik gibi niteliksel özellikler sağlamaktadır. Ayrıca mevcut piyasa koşullarını yansıtmaktadır. (Emerson, Khondkar ve Rutledge, 2010, s.82)

IASB tarafından yayımlanan birçok standardın kavramlar kısmında gerçeğe uygun değer tanımlanmakta olup "Karşı-

gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır." şeklinde ifade edilmektedir. (Bkz. IAS 2, Mad. 6)

SFAS 157'nin 5. paragrafında gerçeğe uygun değer, "Ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları arasında usulüne uygun olarak yapılan, bir varlığın satış veya bir borcun ödenmesinde (transferinde) kullanılan fiyat, gerçeğe uygun değerdir." biçiminde tanımlanmaktadır.

Gerçeğe uygun değer muhasebesinin (fair value accounting) uygulanmasında gerçeğe uygun değerin belirlenmesi için üç ölçüt kullanılmaktadır: (Penman, 2007, s.34)

a) Gerçeğe uygun değer olarak giriş değerinin kullanılması: Bu yöntemde varlıklar, yerine koyma maliyeti ile yeniden değerlemeye tabi tutulmakta ve cari maliyetleri üzerinden kaydedilmektedir. Gelir tablosu, gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplar (unrealised gains and losses) dikkate alınarak düzenlenmektedir.

b) Gerçeğe uygun değer olarak çıkış değerinin kullanılması: Varlık ve yükümlülükler her dönem cari satış fiyatları (current exit value) üzerinden değerlenmekte ve gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplar, kapsamlı gelirin (comphrensive income) bir parçası olarak raporlanmaktadır.

c) Gerçeğe uygun değer olarak karma (mixed) yöntemin kullanılması: Bu yöntem, farklı zamanlarda aynı varlık ve yükümlülükler için, tarihi maliyet ile birlikte alternatif olarak uygulanmaktadır. Muhasebeleştirme öncelikli olarak tarihi maliyet üzerinden yapılmaktadır, fakat gerçeğe uygun değer belirli durumların varlığı halinde uygulanmaktadır. Örneğin, varlıkların tarihi maliyet bedeli üzerinden muhasebeleştirilmesine karşın değer düşüklük testine tabi tutulması, şerefiyenin hesaplanması ve dağıtımı, v.b. Yani gerçeğe uygun değer, tarihi maliyet muhasebesi verilerinden hareket edilerek belirlenmektedir.

2.2. Tarihi Maliyet Muhasebesi ile Karşılaştırması

Finansal tabloların hazırlanmasında tarihi maliyet değerleri (historical cost) esas alan finansal tablolar teorisyenler, akademisyenler ve uygulamacılar tarafından eleştirilmiş (Campbell, Owens ve Robinson, 2008, s.32) olup yöneltilen bu eleştirilerin odak noktasını, tarihi maliyetlerin cari değerlerden uzak olduğu ve bundan dolayı finansal tabloların işletmenin durumunu doğru göstermediği oluşturmaktadır. Tarihi maliyet muhasebesinde (historical cost accounting), (tedarikçilerden) satın alma fiyatları kullanılarak raporlama yapılmaktadır. Tedarikçilerden alınan girdiler, işletme planına göre işleme alınmakta ve nihai olarak müşterilere alış bedelinin üstünde satılmaktadır. Böylece işletmeye (alış ve satış fiyatlarının farklılığından dolayı) bir katma değer sağlanmaktadır. Tarihi maliyet muhasebesi, işletme planından hareketle tahmin edilen hasılat tutarını raporlamamaktadır. Sadece fiili işlemler sonucunda piyasadaki alış ve satış fiyatları arasındaki farktan oluşan (arbitrage) katma değeri raporlamaktadır. Tarihi maliyet esasına göre düzenlenen gelir tablosu müşterilere yapılan satışlar ile alış maliyetlerinden hareket edilerek hazırlanırken, bu değerler bilançoda tarihi değerleri üzerinden gösterilmektedir. (Penman, 2007, s.36-37)

rın gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir: (Doğan, Güngör Tanç ve Tanç, 2008, s.455-456)

• Tarihi maliyet gerçekleşmiş işlemlere dayanmaktadır. Muhasebe kayıtları gerçekleşmiş işlemlere göre yapıldığı için, finansal tablolarda açıklanan bilgileri destekleyecek ve ispatlayacak belgeler mevcuttur. Geçmişteki işlemlerle ilgili kayıtlar hesap verme sorumluluğu açısından gerekli olmaktadır.

• Tarihi maliyetin, alınacak ekonomik kararlarla ilgili olmadığı doğru değildir. Gelecekteki yükümlülükler için karar veren yöneticilerin, geçmiş işlemlerle ilgili bilgilere de ihtiyaçları bulunmaktadır. Yöneticilerin geçmişteki performanslarını gözden geçirme imkanına sahip olmaları gerekmektedir ve bu geçmiş performansların değerlendirilmesinde ölçü, tarihi maliyettir.

• Birçok nedenle, karar vericilerin tarihi maliyeti kullanmaları istenebilmektedir. Mali karın tespiti ve özellikle maliyeti temel alacak olan sözleşmelerde, tarihi maliyet önemli bir girdi unsuru olmaktadır.

• Muhasebeciler, işletme bilgilerinin işletme içinden değiştirilmesine karşıdır. Çoğunlukla subjektif bir ölçü olmadığı için tarihi maliyetin oluşumunda manipülasyon yoktur.

• Piyasa fiyatındaki değişiklikler ek bilgi olarak sunulabilmektedir. Tarihi maliyet muhasebesinden sapmadan da, gerçek maliyete ilişkin bilgiler açıklanabilmektedir.

• Gerçeğe uygun değer muhasebesinin, tarihi maliyet muhasebesinden daha faydalı bilgiler ürettiğine işaret eden ikna edici ve deneysel bir delil bulunmamaktadır.

Tarihi maliyet değerleri üzerinden yapılan raporlamayı savunanların tüm bu gerekçelerine rağmen yöneltilen eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler sonucunda, gerçeğe uygun değer (fair value) kavramı uygulama alanı bulmuş olup IASB ile FASB değişik tarihlerde, gerçeğe uygun değer kavramı ve ölçümü ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Hem Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarında, hem de Amerikan Muhasebe Standartlarında varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerleri (fair value) üzerinden ölçümlenmesi esas kabul edilmektedir. IASB ve FASB tarafından çıkartılan standartların bazılarında varlık ve yükümlülüklerin ölçümlenmesinde gerçeğe uygun değerin kullanımı zorunlu tutulmaktadır.

Gerçeğe uygun değerin kullanıcılara sağlayacağı faydalar ise şunlardır: (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

• Tarihi maliyete göre varlık ve yükümlülüklerin raporlanmasında yatırımcı kararları için daha ilgili bilgiler sağlamaktadır.

• Gerçeğe uygun değer veya "market to market" kuralı, geçmişe dönük bazı düzeltmeler yapılmasını gerektirmektedir.

• Tarihi maliyetin kullandığı maliyet veya piyasa değerinden düşük olanın kullanılması kuralı, gerçeğe uygun değerin, tarihi maliyet değerinden ciddi bir biçimde farklılaştığı durumlarda kullanışlı olmamakta ve bu durumda gerçeğe uygun değerin kullanılması yatırımcılar için daha kullanışlı bilgi sunmaktadır.

Gerçeğe uygun değer muhasebesinde sorunun odak noktasını aşağıdaki hususlar oluşturmaktadır: (Emerson,

• Varlık ve yükümlülüklerin ölçümü,

• Artık veya aşan değer olarak gelirin muhasebeleştirilmesi,

• Şirketin piyasa değerinin bilançoda sunulması.

3. GERÇEĞE UYGUN DEĞERİN ÖLÇÜMÜ

Günümüzde yaşanmakta olan finansal kriz global bir kriz olup global sermaye piyasasında şeffaflığın artırılmasını ge-

SEC tarafından Amerika'da raporlama yapan ilgililerin Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu finansal raporlama yapabilmesi için bir yol haritası hazırlamış ve bir teklif olarak bunu yayımlamıştır. FASB ve IASB tarafından yüksek kaliteli tek bir global standart seti hazırlanması desteklenmiş ve Ekim 2002'den itibaren bu hedef doğrultusunda birlikte çalışmışlardır. Bu hedef kapsamında gerçeğe uygun değer muhasebesinde de yakınlaşma çalışmaları yapılmıştır. (MacDonald, 2010, s.25)

Bu bölümde, yapılan tüm yakınlaşma çalışmaları neticesinde gerçeğe uygun değerin ölçümü konuları Amerikan Muhasebe Standartları ile Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları açısından ele alınmaktadır.

3.1. Amerikan Muhasebe Standartları Açısından (SFAS 157)

Amerika'da 2006 yılında FASB tarafından çıkartılan "SFAS 157 Gerçeğe Uygun Değer Ölçümleri" standardı, gerçeğe uygun değerin hesaplanmasında yeni bir hiyerarşi-düzenleme getirmiştir. Bu hiyerarşi ile varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin ölçümünde kapsamlı bir çerçeve sunulmuştur. Bu kapsamlı çerçeve, işletmelerin gerçeğe uygun değeri ölçmesinde kullanacakları yöntem ve modelleri içermektedir. (Fornaro ve Barbera, 2007, s.32)

Gerçeğe uygun değer hiyerarşisi, tanımlanan varlık ve yükümlülükler için aktif bir piyasada oluşan fiyatlara (örneğin borsada kote fiyatlar) öncelik vermektedir. (Seviye 1) Çoğu durumda bu fiyatlar, varlık veya yükümlülüklerin değişiminde kullanılan cari fiyatın en iyi tahminini sağlamaktadır. Bundan dolayı böyle bir piyasanın olması halinde bu fi-

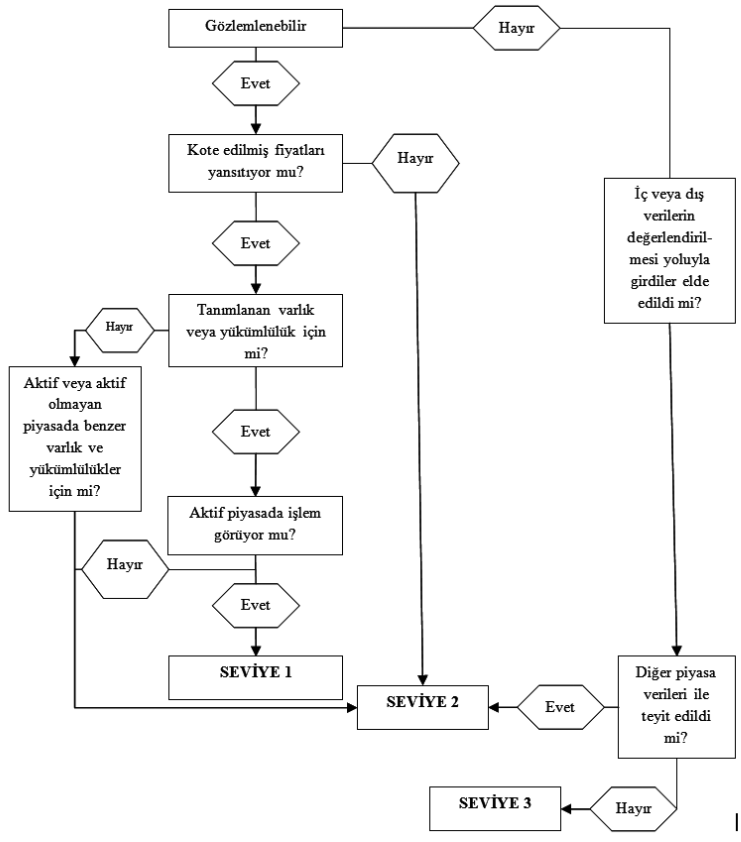
oluşan fiyatların olmaması halinde ise gerçeğe uygun değer hiyerarşisi, diğer girdilerin de içine alındığı çok sayıdaki bileşenleri kapsayan değerleme yöntemlerinin kullanılmasına izin vermektedir (örneğin fiyatlama yöntemleri). Değerleme yöntemlerinin kullanılabilmesi için dikkate alınması gereken diğer girdiler ise, belirli durumlarda makul bir biçimde ulaşılabilir ve gözlemlenebilir girdiler (observable inputs) olmalıdır. Ayrıca bu veriler, emsal varlık ve yükümlülükler için aktif bir piyasada oluşan fiyatları da içermelidir. (Seviye 2) Gözlemlenemeyen girdilerin (unobservable inputs) kullanımı ise ikinci seviyeden sonra olup bu tür veriler, varlık ve yükümlülüklerin fiyatlanmasında işletmenin piyasa katılımcılarından elde ettiği ekonomik verilerin analizini içermektedir. (Seviye 3) Gerçeğe uygun değer hiyerarşisi, gözlemlenemeyen girdiler yerine, gözlemlenebilir girdilerin kullanılmasına öncelik vermekle birlikte, gerçeğe uygun değerin tahmininde girdilerin ağırlığı dikkate alınarak varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun değeri belirlenebilmektedir. (Hertz ve Macdonald, 2008, s.2) Uygulamacıların bu sıralamaya uyması gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda gerçeğe uygun değer hiyerarşisi özetlenmektedir: (Fuglister

Tablo 1: *Gerçeğe Uygun Değer Hiyerarşisi*

Girdiler gözlemlenebilir (Hiyerarşide en yüksek) ⟷		**Girdiler gözlemlenemez (Hiyerarşide en düşük)**
Seviye 1: **Girdiler, aktif piyasada işlem gören ve tanımlanan varlıklar ve yükümlülükler için tespit edilen fiyatlardır.**	**Seviye 2:** **Girdiler, bağımsız piyasa verilerine bağlı olarak elde edilmektedir.**	**Seviye 3:** **Girdiler, gözlemlenemeyen veriler ve işletme varsayımlarına bağlı olarak elde edilmektedir.**
1. Bilanço tarihinde, tanımlanan varlık ve yükümlülükler için aktif piyasada oluşan fiyatlar (kote fiyatlar) kullanılmaktadır.	1. İşletme benzer kalemlere (varlık ve yükümlülüklere) göre piyasada kote olan fiyatları düzeltmektedir.	1. Tanımlanan veya benzer kalemler için aktif bir piyasa mevcut değildir; fakat piyasa fiyatı veya satış (çıkış) fiyatı gereklidir.
2. Gerçeğe uygun değerin hesaplanmasında, kote fiyatların oluşma zamanlarında düzeltme yapılmaz.	2. İşletme, aktif bir piyasası olmayan tanımlanan veya benzer kalemlerin kote fiyatlarını düzeltebilmektedir.	2. İşletme sahip olduğu risk modeli ve piyasa katılımcılarının varsayımlarını kullanabilmektedir.
3. Eğer kalemler kullanılamaz ise işletme alternatif fiyatlama modeli kullanmalıdır.	3. Eğer tanımlanan veya benzer kalemler mevcut değilse, işletme bağımsız girdileri içeren bir model kullanmalıdır. Örneğin faiz oranları, sapmalar, verim eğrisi gibi.	3. İşletme kendi girdi datalarını geliştirmelidir. Örneğin nakit akım tahminleri gibi. Bunun şartı ise, uzun dönemde bağımsız bilgilere makul maliyetlerde ulaşma imkanının olmamasıdır.
4. Eğer kote fiyatlar gerçeğe uygun değeri yansıtmıyorsa işletmenin düzeltme yapması gerekmektedir.	4. İşletme, piyasanın ilişkili verilerinden oluşturulacak girdileri kullanabilmektedir.	4. Eğer işletme seviye 1 ve 2'den bir girdi kullanırsa kalemlerin gerçeğe uygun değeri seviye 3'e göre hesaplanmalıdır. Ancak modelin gözlemlenebilir önemli verileri içermemesi gerekmektedir.

Gerçeğe uygun değer hiyerarşisinin işleyişi aşağıdaki şekildeki gibi özetlenebil-

Şekil 1:

FASB tarafından 2009 yılında gerçeğe uygun değerle ilgili ilaveler çalışma ajandasına eklemiştir. Bu çalışmalar, büyük bir oranda SEC tarafından yapılan önerileri kapsamaktadır. Bu amaçla aşağıdaki bildiriler yayınlanmıştır: (MacDonald, 2010, s.25-26)

a) FSP FAS 157-3, Aktif bir piyasada işlem görmeyen finansal varlığın gerçeğe uygun değerinin belirlenmesi (Ekim 2008),

b) FSP FAS 157-4, Varlık ve yükümlülüklerin hacim ve düzeylerinin önemli bir biçimde azalması ve işlemlerin olağan olmaması halinde gerçeğe uygun değerin belirlenmesi (Nisan 2009),

c) FSP FAS 107-1 ve APB 28-1, Finansal araçların gerçeğe uygun değerleri hakkında ara dönem açıklamaları (Nisan 2009),

d) Muhasebe Standartları Güncelleştirme (ASU) 2009-05, Gerçeğe uygun değer üzerinden yükümlülüklerin ölçümü (Ağustos 2009),

e) ASU 2009-12, Hisse başına ne varlık değerinin hesaplandığı belirli işletmelerdeki yatırımlar (Eylül 2009).

3.2. Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Açısından (IAS 32, IAS 39 ve IFRS 7)

IASB tarafından Ekim 2008 tarihinde

Finansal İstikrar Paneli'nde "Aktif Olarak İşlem Yapılmayan Piyasalarda Finansal Araçların Gerçeğe Uygun Değerlerinin Ölçümü ve Açıklanması" raporu yayımlanmıştır. Bu rapor eğitime ait bir rehber olup geçerli değildir. Bu raporla birlikte IAS 39 ve SFAS 157 birbirine yakınlaştırılmıştır. Mayıs 2009 tarihinde IASB tarafından gerçeğe uygun değer ölçümü ile ilgili taslak yayınlanmıştır. Bu taslak SFAS 157'de belirtilen temel ilkeleri kapsamakta ve büyük ölçüde SFAS 157 ile örtüşmektedir. Taslak üzerinde yapılan son çalışmalar neticesinde 2010 yılında nihai metin ortaya çıkarak yayımlanmıştır. (MacDonald, 2010, s.26)

IFRS 7'nin 27. maddesine göre gerçeğe uygun değerle ilgili sınıflandırma aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

a) Özdeş varlıklar ya da borçlar için aktif piyasalardaki kayıtlı (düzeltilmemiş) fiyatlar (1. sıra);

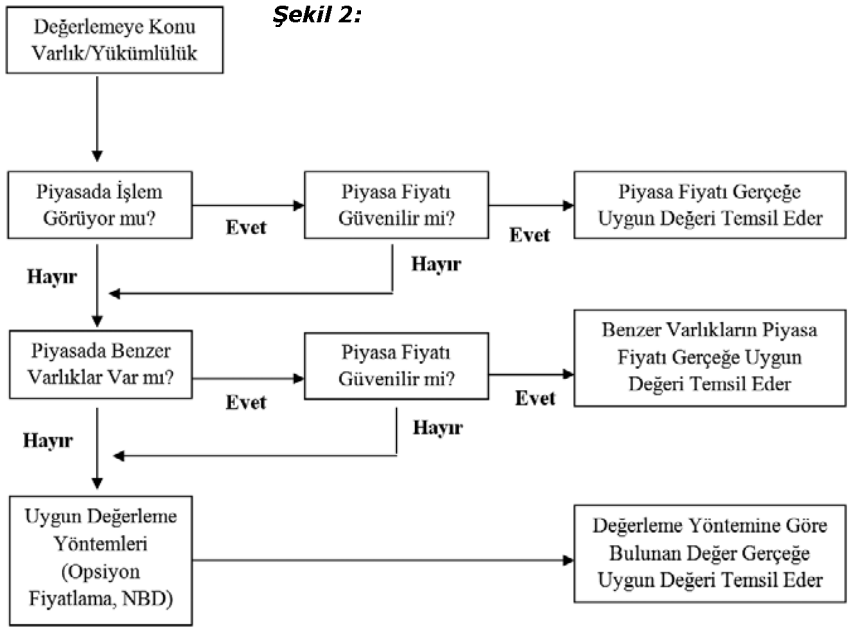
b) 1'inci sırada yer alan kayıtlı fiyatlar dışında kalan ve varlıklar ya da borçlar açısından doğrudan (fiyatlar aracılığıyla) ya da dolaylı olarak (fiyatlardan türetilmek suretiyle) gözlemlenebilir nitelikteki veriler (2. sıra);

c) Varlık ya da borçlarla ilgili olarak gözlemlenebilir piyasa verilerine dayanmayan veriler (gözlemlenebilir nitelikte olmayan veriler 3. sıra).

Gerçeğe uygun değer ölçümünün sınıflandırılması, gerçeğe uygun değer ölçümü açısından önem taşıyan en düşük sıradaki veri esas alınarak bulunmaktadır. Bu nedenle bir verinin önemi, gerçeğe uygun değer ölçümü göz önüne alınarak belirlenmektedir. Gerçeğe uygun değer ölçümünde, gözlemlenebilir nitelikte olmayan verilere dayalı olarak önemli düzeltmeler gerektiren gözlemlenebilir nitelikte veriler kullanılıyorsa, söz konusu ölçüm, 3'üncü sıra içerisinde gösterilmelidir. Belirli bir verinin gerçeğe uygun değer ölçümü açısından taşıdığı önemin belirlenmesi, varlık ya da borçlara özgü faktörlerin dikkate alınması suretiyle değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir. (IFRS 7, Mad.27)

Aşağıdaki şekil gerçeğe uygun değerin tespit edilmesini göstermektedir: (Deran, 2006, s.161)

Şekil 2:

4. GERÇEĞE UYGUN DEĞER VE FİNANSAL KRİZ İLİŞKİSİ

2007 yılından itibaren uluslararası finansal piyasaların uzun süreli olarak istikrarsızlık dönemine girdiği görülmektedir. Pekçok finansal kurumun iflası ile sonuçlanan bu istikrarsızlık dönemi gelişmiş bir piyasada başlayarak gelişmekte olan ekonomilere hızla yapılmış ve dünya ekonomileri genelinde makroekonomik risklerin artmasına sebep olmuştur. Kriz döneminde kredi riski ve likiditede büyük bir artış yaşanırken, varlık fiyatlarında ise düşüşler görülmüştür. Muhasebe ve finans literatüründe krizi açıklamaya ve etkilerini belirlemeye yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalara göre krize neden olan genel kabul gören faktörler;

- Kredilerde yaşanan patlama,
- Bilançolarda görülen büyüme,
- Kredi riski ve likiditesi doğru fiyatlanamayan yeni enstrümanların etkisidir. (Khan, 2009, s.1-2)

Günümüzde çeşitli çevreler tarafından bu konularla ilgili olarak muhasebe kurallarının rolü ve etkisi tartışılmaktadır. Özellikle finansal araçların değerlerinin muhasebe standartlarında yer alan gerçeğe uygun değer olarak açıklanması zorunluluğu bu tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Finansal araçların çeşitliliği ve gerçeğe uygun değerin tanımındaki yoruma açıklık yani belirsizlik, bu tür araçların değerlemesindeki zorluğu artırmaktadır. Gerçeğe uygun değer ve şeffaflık gibi kavramların finansal araçlarda yaşanan hızlı değişime ayak uyduramaması da krizi meydana getiren sebepler arasında görülmektedir.

Finansal krizle birlikte menkul ve gayrimenkul piyasalarında yaşanan çöküşün ardından, finansal kurumlar, "Gerçeğe Uygun Değer" muhasebesi olarak da bilinen bu muhasebe kuralının kendilerini, sahip oldukları varlıkların değerlerini çok düşük düzeyde gösterme mecburiyetinde bırakmıştır. Finansal kriz sürecinde çöken menkul ve gayrimenkul varlık piyasaları ortamında 'market to market' muhasebe kuralının uygulanması sonucunda, önde gelen finans kurumlarının yazdığı zarar tutarları şu şekildedir: (http://www.tmsk.org.tr/makaleler/Diger/bil_tem_9.pdf, 2009, s.1)

Merrill Lynch	41.8 milyar dolar
Lehman Brothers	13.5 milyar dolar
Citigroup	37.0 milyar dolar
Wachovia	12.3 milyar dolar
AIG	26.0 milyar dolar

Finansal kurumların yatırımcıları finansal krizden dolayı yatırımlarında büyük zaman yitirmiştir. Temmuz 2009 tarihinden itibaren AIG ve Citigroup'un piyasa değeri neredeyse tamamen yok olmuştur. Bank of America, Morgan Stanley ve Wells Fargo hisseleri sırasıyla %78, %50 ve %20 değer kaybetmiştir. (Regassa ve Wink, 2010, s.9)

Etkisini halen sürdüren küresel finansal krizin patlak vermesi ile birlikte mortgage'e dayalı menkul kıymet piyasasının krize girmesi ve bu menkul kıymetlerin değerlerinin azalması üzerine, bazı finans kurumları "market to market" kuralını ciddi bir biçimde eleştirmeye başlamıştır. Bu muhasebe kuralı, şirketlerin sahip oldukları, mortgage'e dayalı olanlar dahil, menkul kıymetler ile

lıklarına değer biçmede piyasa fiyatlarını kullanmalarını zorunlu kılmaktadır. (http://www.tmsk.org.tr/makaleler/Di-

sektöründeki çöküşle birlikte muhasebe mesleği önemli bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu çöküş finansal raporlamanın tarihi maliyet ile mi yoksa gerçeğe uygun değer ile mi yapılması tartışma konusu olmuştur. Kullanışlı kararların verilebilmesi için önemli iki faktör, bilginin güvenilir ve ilgili olmasıdır. Bu açıdan ne tarihi maliyet değeri, ne de gerçeğe uygun değer bu karakteristiklere sahip değildir. FASB ve IASB yayınladıkları finansal raporlama standartlarında tarihi maliyetten uzaklaşarak gerçeğe uygun değerin kullanılmasını desteklemektedir. (Foster ve Shastri, 2010, s.20)

Gerçeğe uygun değeri tarihi maliyetten ayıran en önemli fark, gerçeğe uygun değerin hesaplanmasında gelecekteki değerlerin de dikkate alınmasıdır. Bundan dolayı gerçeğe uygun değer muhasebesinde "Kazanılmamış Gelir/(Gider)" kavramı söz konusudur. Gerçeğe uygun değerin hesaplanması esnasında ortaya çıkan "Kazanılmamış Kazanç/(Kayıplar)" gelir tablosunda muhasebeleştirilmektedir. Piyasa fiyatlarında meydana gelen sert düşüşlerden kaynaklanan bu tür kayıplar nedeniyle Amerika ve Avrupa'daki bankaların finansal pozisyonları ve performansla-

iflas etmiştir. Böylece gerçeğe uygun değer muhasebesi, bankaların sermaye yeterliliklerine büyük bir darbe vurmaktadır. (Fujioka ve diğerleri, 2008, s.6)

Finansal krize cevap vermek amacıyla gerçeğe uygun değer muhasebesi üzerine odaklanılmış ve finansal raporlamanın geleceği için ilgili standartlarda bazı değişikliklere gidilmiştir. Varlıkların bilançolarda, piyasanın o varlıklar için ödemeye istekli olduğu fiyat üzerinden değerlendirilmesi şeklindeki muhasebe kuralının – market to market - içinde bulunulan kriz koşulları altında, şirketlerin ve finansal kurumların sermayelerini eritmesi ve zarar yazmalarına yol açması üzerine, bu şirket ve kurumlar, Amerikan Kongresi'nin önde gelen üyelerini standartları belirleyen muhasebe kurumu üzerinde baskı oluşturarak, söz konusu muhasebe kuralının değiştirilmesini sağlama konusunda ikna etmişlerdir. Bu muhasebe kuralının değiştirilmesini savunanlara göre, halen uygulamada olan muhasebe kuralları piyasanın geçen yıl içine düştüğü

hesaba katmamıştır. Buna karşılık bazı yatırımcı kuruluş temsilcileri "market to market" kuralında değişiklik yapılması yönündeki çabalara karşı çıkarak getirilmesi düşünülen standart değişikliğinin yeterli güvenilirlik ve tutarlılığa sahip olamayacağını öne sürmüşlerdir. (http://www.tmsk.org.tr/makaleler/Diger/bil_tem_9.pdf, 2009, s.1-2)

FASB standartlar üzerinde süratli bir şekilde değişikliğe gitmiştir. Kurulun 2

Gerçeğe uygun değeri tarihi maliyetten ayıran en önemli fark, gerçeğe uygun değerin hesaplanmasında gelecekteki değerlerin de dikkate alınmasıdır. Bundan dolayı gerçeğe uygun değer muhasebesinde "Kazanılmamış Gelir/(Gider)" kavramı söz konusudur.

Nisan tarihinde açıkladığı standart değişikliği taslağına göre, aksi yönde yeterli ölçüde bol kanıt yoksa şirketler piyasaların işlevselliğini yitirip arızalandığını farz edebilecekler (varsayabilecekler) ve bu durumda varlıklarının değerlendirilmesinde, onların piyasa fiyatları yerine kendi modellerini kullanabileceklerdir ancak yapılması öngörülen değişikliklere birçok yatırımcı grubu itiraz etmiştir. Bunun üzerine FASB "farz etme" kelimesini taslaktan çıkarmıştır. Finansal firmalar, piyasaların işlevselliğini yitirip, arızalandığını gösteren bir dizi koşulun var olma durumu haricinde, sahip oldukları varlıkların değerlendirilmesinde kendi dahili fiyatlandırma modellerini kullanamayacaklardır ve yapılan değişiklikler yatırımcıların beklentilerinin olumlu yönde değişmesine yardımcı olmuştur. (http://www.tmsk.org.tr/makaleler/Diger/bil_tem_9.pdf, 2009, s.2-3)

Finansal firmalar, piyasaların işlevselliğini yitirip, arızalandığını gösteren bir dizi koşulun var olma durumu haricinde, sahip oldukları varlıkların değerlendirilmesinde kendi dahili fiyatlandırma modellerini kullanamayacaklardır ve yapılan değişiklikler yatırımcıların beklentilerinin olumlu yönde değişmesine yardımcı olmuştur.

5. GERÇEĞE UYGUN DEĞER MUHASEBESİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Finansal raporlamada gerçeğe uygun değerin kullanımı yeni bir uygulama değildir. Çok sayıda standartta gerçeğe uygun değerin kullanımına izin verilmekte ve gerekli görülmektedir. Finansal kriz ile birlikte finansal raporlamada gerçeğe uygun değere atfedilen varlıklarda değer düşüklüğü ve piyasa değişkenliğinin tahmini gibi rollerden dolayı bazı eleştiriler ve tartışmalar yapılmaktadır. Finansal kriz ile birlikte ortaya çıkan gerçeğe uygun değerle ilgili tartışmalar sadece FASB için değil, IASB için de söz konusudur.

Gerçeğe uygun değer muhasebesine yönelik eleştiriler aşagıdaki gibi sıralanabilmektedir:

• Yönetim tarafından yapılan çeşitli öngörüler ve varsayımlar yanlış olabilecektir. (Krumwiede, 2008, s.38)

• Fırsatçı ve dürüst olmayan yönetim tarafından kazanç sağlamak amacıyla yargı ve varsayımların manipüle edilmesinin söz konusu olmasından dolayı eleştiriler yöneltilmektedir. Örneğin tahmini nakit akımları yönetimin talebine bağlı olarak yapılabilmekte, gelecek yıllardaki kazançlarda artış yapılabilmekte, gelecek dönemlerde değer düşüklüğü azaltılabilmektedir.

• Aktif bir piyasası olmayan menkul kıymetlerin gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesi için SFAS 157'ye göre kullanılan Seviye 3, çok zor ve böylece finansal raporların güvenilirliğini ve ilgililiğini etkilemektedir. (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

• Tarihi maliyet esasına dayalı raporlamada kullanılan maliyet veya piyasa değerinden küçük olanın kullanımı, etkin bir biçimde finansal raporlar için kullanılabilmektedir. Gerçeğe uygun değer maliyet bedelini aştığında, varlığın değerindeki artışla ilgili bu bilgi dipnotlarda veya proforma tablolarda sunulmak-

tadır. (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

• Finansal araçların gerçeğe uygun değerlerinin tespit edilmesi için kullanılan bazı finansal modeller piyasadaki değişimleri yansıtmamaktadır. (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

• Gerçeğe uygun değerlerin güvenilir bir biçimde elde edilmesi çok kolay olmamaktadır. (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

• Yetkili kurumlar tarafından gerçeğe uygun değerle ilgili yapılan revizyonlar bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Nitekim gerçeğe uygun değerle ilgili standartlar sıklıkla revize edilmektedir. Örneğin FASB tarafından gerçeğe uygun değerle ilgili olarak SFAS 65, 115, 122, 125, 133, 140, 155, 156, 157 ve 159 yayımlanmıştır. (Foster ve Shastri, 2010, s.21)

Gerçeğe uygun değer, piyasada meydana gelen işlemlerden oluşan fiyatları esas alması nedeni ile ilk bakışta oldukça objektif ve tespit edilmesi kolay bir yöntem olarak görülmektedir; ancak tanımından da anlaşılacağı gibi subjektif ve bazı durumlarda sadece teorik değer niteliği taşımaktadır. Çünkü varlık ve borç kalemlerinin işlem gördüğü aktif bir piyasanın bulunmadığı durumlarda çeşitli değerleme yöntemleri kullanılarak tespit edilen bu değerin güvenilirliği oldukça tartışılabilir bir konu olacaktır. -

ıcların raporlanmasında elde edilmesi beklenen yararın azalmasına neden teşkil etmektedir. Aynı zamanda gerçeğe uygun değerin tespit edilmesindeki zorluk, özellikle SFAS 157'de belirtilen Seviye 3 denetim açısından da bazı problemler oluşturmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Finansal araçların değerlemesi ile ilgili olarak IASB ve FASB tarafından yayımlanan standartların odak noktasını, gerçeğe uygun sunum oluşturmaktadır yani finansal araçların finansal tablolarda raporlama tarihi itibariyle elden çıkartılmaları halinde, işletmeye girecek tahmini değerler üzerinden (gerçeğe uygun değer) sunulmaktadır. Dolayısıyla gerçeğe uygun değer, finansal araçların raporlama tarihindeki tahmini nakit değerini ifade etmektedir. Buna karşın tahmini maliyet değeri ise finansal araçların finansal tablolara alındığı tarihteki değerini göstermekte olup bu iki yaklaşım ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir.

Günümüzde gerçeğe uygun değerle ilgili tartışmaların temel dayanağını, finansal tabloların sunumunda esas alınan "güvenilir bilgi" ve "ihtiyaca uygunluk" ilkeleri oluşturmaktadır. Gerçeğe uygun değerler üzerinden yapılan sunumda aktif piyasanın olması halinde, piyasada işlem gören değer kullanılırken, aktif bir piyasanın olmaması halinde ise çeşitli değerleme yöntemleri kullanılmakta ve bunun sonucunda da finansal araçların değerlerinde dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır.

IASB ve FASB tarafından ortaya konan hiyerarşi ve düzenlemeler kapsamında finansal araçların değerlemesinde uzman görüşü esas alınmakta olup bu görüşün oluşmasında ise çeşitli varsayımlar kullanılmaktadır. Dolayısıyla raporlama tarihi itibariyle oluşan değer, subjektif olmaktadır. Bundan dolayı referans alınacak değerlerin yetkili kurumlar tarafından açıklanması, bu değer dalgalanmasını azaltacak ve finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini artı-

KAYNAKÇA

Campbell, Ronald L, Lisa A. Owens ve Diana R. Robinson, "Fair Value Accounting From Theory to Practice", Strategic Finance, July 2008, Vol.90, s.31-37.

Deloitte, IFRS 9 Financial Instruments, http://www.iasplus.com/standard/ifrs09.htm (Erişim:14 Ağustos 2010)

Deran, Ali, "Fair Value Karşılığı Olarak Gerçeğe Uygun Değer Kavramı ve Tespit Hiyerarşisi", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı.8, No.2, 2006, s.153-166.

Doğan, Ahmet, Güngör Tanç, Şükran ve Tanç, Ahmet, "Makul Değer Muhasebesi ve İşletme Yönetimi Üzerine Etkileri", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 22, Sayı. 1, 2008, s.453-473.

Du, Ning, Lin, Linda ve McEnroe, John E., "Is the Truth the Problem?", The CPA Journal, January 2010, Vol.80, No.1, s.6-11.

Emerson, David J., Karim, Khondkar E. ve Rutledge, Robert W., "Fair Value Accounting: A Historical Review Of The Most Controversial Accounting Issue In Decades", Journal of Business & Economics Research, April 2010, Vol.8, No.4, s.77-85.

FASB, Statement of Financial Accounting Standards No.157 "Fair Value Measurements", http://www.fasb.org (Erişim: 11 Mart 2009)

Fornaro, James M. ve Anthony T. Barbera, "The New Fair Value Hierarchy", Review of Business, Vol.27, No.4, 2007, s.31-37.

Foster, Benjamin P. ve Shastri, Trimbak, "The Subprime Lending Crisis and Reliable Reporting", The CPA Journal, April 2010, Vol.80, No.4, s.20-25.

Fuglister, Jayne ve Bloom, Robert, "Analysis of SFAS 157, Fair Value Measurements Starting Point for Making Difficult Valuations", The CPA Journal, Vol.78, No.1, January 2008, s.36-39.

Fujioka, Taka ve diğerleri, "The State of Fair Value Accounting, Global Financial Crisis and Implications to Thailand" November 2008, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1303351 (Erişim: 20 Nisan 2009), s.1-16.

Hertz, Robert H. ve Macdonald, Linda A., "Some Facts About Fair Value", FASB, Understanding The Issues, http://www.fasb.org/articles&reports/uti_fair_value_may_2008.pdf (Erişim: 11 Mart 2009), May 2008, s.1-2.

Khan, Urooj, "Does Fair Value Accounting Contribute to Systemic Risk in the Banking Industry?", Social Science Research Network, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1327596 (Erişim: 19 Ağustos 2010), s.1-58.

Krumwiede, Tim, "Why Historical Cost Accounting Makes Sense", Strategic Finance, Vol.90, No.2, August 2008, s.33-39.

MacDonald, Linda A., "Fair Value Changes Ahead", The CPA Journal, January 2010, Vol.80, No.1, s.24-27.

Özkan, Mehmet ve Terzi, Serkan, "Gerçeğe Uygun Değer Ölçümünün Uluslararası Muhasebe Standartları ve Amerikan Muhasebe Standartları (SFAS) Açısından İncelenmesi", Mali Çözüm Dergisi, Sayı.92, Mart-Nisan 2009, s.23-50.

Penman, Stephen H., "Financial Reporting Quality: Is Fair Value a Plus or a Minus?", Accounting and Business Research, Special Issue, Internetional Accounting Policy Forum, September 2007, s.33-44.

Regassa, Hailu ve Wink, Geri, "Mark-to-Market Rule and Its Impact on the Financial Crisis", The Business Review, Cambridge, Summer 2010, Vol.14, No.2, s.9-15.

Sayar, Zafer, "Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında Makul (Gerçeğe Uygun) Değer Yaklaşımı: Uluslararası Arenada Tartışılan Görüş ve Öneriler", Mali Pusula Dergisi, Sayı.14, Şubat 2006, s.1-6.

TMSK, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IAS/IFRS) İle Uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları. Ankara: Türkiye Muhasebe Standartlar Kurulu Yayınları, 2009

TMSK, "Gerçeğe Uygun Değer Kuralı ABD'de Rafa Kaldırıldı", tmsk.org.tr/makaleler/Diger/bil_tem_9.pdf (Erişim: 29 Temmuz 2010): s.1-3.

Tokay, Hüseyin, Ali Deran ve Rafet Aktaş, "Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri", XXIV. Türkiye Muhasebe Egitimi Sempozyumu, Muğla Üniversitesi, 2005, s.3-31.

Trussel, John M., Rose, Laura C., "Fair Value Accounting and the Current Financial Crisis", The CPA Journal,